

NA MARGINESIE KSIĄŻKI CYRUSA H. GORDONA,
UGARITIC MANUAL

Roma, Pontificium Institutum Biblicum, 1955, s. 361 (Analecta
Orientalia 35)

1. Klinowe teksty z Ras Szamra wcześniej wzbudziły wielkie zainteresowanie egzegetów, które trwa do dziś. Teksty te bowiem, pochodzące z epoki Mojżesza, dają obraz życia religijno-kulturalnego starożytnej Syrii-Palestyny i stanowią ilustrację do najwcześniejszej historii Izraela. Teksty ugaryckie przez swoje słownictwo i frazeologię wyjaśniają niejedno trudne miejsce Starego Testamentu; przez podanie tła obyczajowego rzucają światło na zwyczaje i prawo starożybrajskie.

Sądono dawniej (np. E. Renan),¹⁾ że religia kananejska była prymitywna, że stała na najniższym stopniu rozwoju i że nie posiadała Panteonu i dlatego od niej próbowano wprowadzić monoteizm izraelski. Otóż teksty ugaryckie dały stanowcze dementi temu twierdzeniu, wykazując, że panteon kananejski był równie bogaty jak grecki.

J. Wellhausen²⁾ i jego zwolennicy sądzili, że rytuał i hierarchiczne kapłaństwo starotestamentowe pochodzi z czasów po niewoli babilońskiej, rozumując, że tego rodzaju instytucje są rezultatem wyższego rozwoju religii, a więc pochodzą z późniejszych czasów. Gdy tymczasem z tekstów z Ras Szamra poznajemy, że zorganizowane kapłaństwo i rytuał znany był bardzo wcześniej, a więc izraelska instytucja kapłaństwa i rytuał mogą pochodzić od Mojżesza. Sam fakt, że na tere-

¹⁾ Zob. np. Renan E., *Das Judentum vom Gesichtspunkte der Rasse und der Religion*, Basel 1883, s. 8n. Por. R. de Langhe, *Les textes de Ras Shamra - Ugarit et leurs rapports avec le milieu biblique de l'Ancien Testament*, Gembloux - Paris 1945, II, s. 447.

²⁾ J. Wellhausen, *Prolegomena zur Geschichte Israels*, Berlin-Leipzig 1927, ss. 34 nn., 38 n., 53 nn., 134 nn., 139 - 142, 158.

nie Syrii i Palestyny w XIV w. przed Chr. znane było rodzime pismo alfabetyczne, bezpodstawnym czyni pogląd Wellhousena, iż Mojżesz nie mógł zostawić dokumentu pisanego, gdyż jakoby pismo Izraelitom nie było podówczas znane.

2. Odkrycie w Ras Szamra było zupełnie przypadkowe. Wiosną 1928 r. wieśniak syryjski, orząc na swym polu w pobliżu miejscowości Minet el-Beida (wybrzeże Morza Śródziemnego, niedaleko Lattakijeh, starożytnej Laodycei, naprzeciwko Cypru), zaczął swym pługiem o kamienną pokrywę grobu, wewnątrz którego znalazł naczynia gliniane. Zaalarmowany Urząd Opieki nad Starożytnościami (*Service des Antiquités*) poleca Cl. F.-A. Schaefferowi zbadanie nekropolu. Gdy kilkumiesięczne prace archeologiczne nie dały większego rezultatu, Schaeffer zwrócił uwagę na pobliski *tell* – obszerne płaskowzgórze, zwane przez tubylców Ras Szamra »Wzgórze Cykuty«, gdzie według wskazówek Ch. Virolleauda spodziewał się odnaleźć ruiny miasta, do którego należał nekropol. To co odkryto przeszło najśmielsze oczekiwania. Wśród odkopanych ruin znaleziono mnóstwo cennych przedmiotów, ale największym skarbem były tabliczki gliniane, pokryte nieznanym dotąd pismem klinowym, których znaczną ilość znaleziono już w r. 1929.

Niewielka stosunkowo ilość znaków nasuwała przypuszczenie, że chodzi tu o pismo alfabetyczne. Poszczególne wyrazy oddzielone między sobą specjalnym znakiem – pionową kreską, składały się najczęściej z 3 i 4 liter. Rzucił się więc w oczy trójkonsonantyzm pierwiastków słownych, co znowu pozwalało przypuszczać, że chodzi tu o język semicki. Wychodząc z tych założeń, trzej uczeni: Niemiec H. Bauer, Francuzi P. Dhorme i Ch. Virolleaud w krótkim stosunkowo czasie, bo w przeciągu jednego roku, dokonali odcyfrowania pisma.³⁾ Początkowo pracowali oni niezależnie od siebie, później służyli sobie wskazówkami, kontrolowali się na-

³⁾ Co do odcyfrowania pisma ugaryckiego zob. Ch. Virolleaud, *Le déchiffrement des tablettes alphabétiques de Ras Shamra*, »Syria«, 12 (1931) 15 – 23.

wzajem i korygowali, aż wszystkie znaki zostały odczytane, tak, że P. Dhorme mógł dać już w 1931 r. pierwsze tłumaczenie odkrytych tekstów.⁴⁾

Prace nad odkopaniem miasta, zidentyfikowanego później ze starożytnym Ugarit, prowadzone były dalej, aż do wybuchu wojny w 1939 r. Z każdej kampanii, których do 1939 r. łącznie było 11, przybywały nowe teksty, które Ch. Virolleaud publikował w czasopiśmie »Syria« lub »Revue d'Assyriologie«. Obok tekstów w alfabetycznym piśmie klinowym znaleziono również teksty w piśmie klinowym sylabicznym, a także drobne inskrypcje egipskie, cypryjskie, hieroglificzno-hetyckie, a nawet kreteńskie.

Do r. 1939 odkopana została zaledwie $\frac{1}{8}$ część *tellu* i to tylko w jego warstwie górnej, gdy do dolnych 4 warstw, w których zachowały się również ślady dawnych kultur, zapuszczono tylko kilka sond.⁵⁾

Po wojnie podjęto znowu prace wykopaliskowe na terenie Ras Szamra, rezultatem których było odkopanie kilku budowli i wydobywanie kilkudziesięciu nowych, drobnych tekstów.

3. Interpretacja tekstów z Ras Szamra napotykała na wielkie trudności. Język obfitujący w nieznane wyrażenia, pismo pozbawione znaków samogłoskowych, tekst często poważnie uszkodzony, to przyczyny różnych niejasności, domysłów i błędnego tłumaczenia. Na fałszywej interpretacji tekstów opierały się hipotezy: o pochodzeniu religii izraelskiej od kananejskich i staroarabskich mitów lunarnych (D. Nielsen),⁶⁾ o wspólnym przebywaniu Hebrajczyków i przodków mieszkańców Ugarit w okolicach położonych na południe od Palestyny (C. Virolleaud, R. Dussaud). W wyrażeniach *trh*, *etrh* widziano nazwy bóstwa księżyca i łączono je z imieniem Tarego, ojca Abrahama, gdy tymczasem wyrazy te zna-

⁴⁾ P. Dhorme, *Prèmiere traduction des textes phéniciennes de Ras Shamra*, »Revue Biblique«, 40 (1931) 32–56.

⁵⁾ R. de Langhe, *op. cit.*, t. I, s. 9–32.

⁶⁾ D. Nielsen, *Ras Samra Mythologie und Biblische Theologie*, Leipzig 1936.

czą zupełnie co innego (mianowicie jako rzeczownik *trh* znaczy »narzeczony«, jako czasownik: »wynagrodzić rodzicom za oddanie córki za żonę«); doszukiwano się w różnych wyrażeniach nazw plemion izraelskich,⁷⁾ np. w wyrazie *zbln* »zaraza« widziano Zabulon.

Praca badawcza nad tekstami ugaryckimi była uciążliwa i z tego względu, iż brakło słownika i gramatyki ugaryckiej, a także podręcznego wydania tekstów.

Pierwszą gramatykę języka ugaryckiego wydał w 1940 r. Cyrus H. Gordon,⁸⁾ profesor Papieskiego Instytutu Biblijnego w Rzymie. Dzieło to zostało bardzo przychylnie przyjęte, a najlepszym tego dowodem jest fakt, że zostało ono wkrótce wyczerpane.

Tenże autor w r. 1947 wydaje nowe dzieło, które rozrosło się już do rozmiarów podręcznika: *Ugaritic Handbook, I Revised Grammar, II Texts in Transliterations, III Comprehensive Glossary (Analecta Orientalia, 25)*. Roma, Pontificium Institutum Biblicum.⁹⁾

W porównaniu do gramatyki z r. 1940 *Ugaritic Handbook* stanowił syntezę dotychczasowych badań nad językiem ugaryckim i stał się niezbędny dla każdego, ktokolwiek ma do czynienia z tekstami z Ras Szamra. Jakby uzupełnieniem do *Ugaritic Handbook* było wydane przez tegoż autora w 1949 r. angielskie tłumaczenie tekstów ugaryckich, pt. *Ugaritic Literature, A Comprehensive Translation of the Poetic and Prose*

⁷⁾ R. de Langhe, *Les Textes de Ras Shamra-Ugarit et leurs apports à l'histoire des origines du peuple hébreu*, »Ephemerides Theologicae Lovanienses«, 16 (1939) 245–327.

⁸⁾ C. H. Gordon, *Ugaritic Grammar, The Present Status of the Linguistic Study of the Semitic Alphabetic Texts from Ras Shamra (Analecta Orientalia, 20)*, Roma, Pontificium Institutum Biblicum, 1940.

⁹⁾ Por. recenzje tego dzieła: W. Baumgartner, »Theologische Zeitschrift«, 4 (1948) 342; M. Cohen, »Bulletin de la Société de Linguistique de Paris«, 45 (1949) 208–213; R. de Vaux, »Revue Biblique«, 57 (1950) 274–277; G. R. Driver, »Bibliotheca Linguistica«, 1948, s. 14; H. Fleisch, »Mélanges de l'Université de S. Joseph«, 27 (1947) 394–397; T. H. Gaster, »Journal of the American Oriental Society«, 1950, 8–18.

Texts (Roma, Pontificium Institutum Biblicum),¹⁰⁾ które to dzieło było również bardzo życzliwie przyjęte.

Gdy nakład *Ugaritic Handbook* po kilku latach został wyczerpany, pojawiła się potrzeba nowego wydania. Wycho-
dzi ono w 1955 r. pod zmienionym tytułem: *Ugaritic Manual*.
Dzieło to różni się tym od *Ugaritic Handbook*, że znowu ko-
ryguje pewne punkty w gramatyce, zamieszcza w transkrypcji
przeszło 30 nowych tekstów (s. 124–128), daje wybór tekstów
w klinowym piśmie alfabetycznym (s. 205 – 220), uzupełnia
słownik nowymi wyrazami, zamieszcza indeksy: rzeczowy
(342 – 343), imion własnych (343 – 345), cytowanych miejsc
z Biblii (345 – 348) i autorów (349 – 350).

Dzieło to wydane również w 3 częściach: I *Grammar*
(s. I–XV, 1–128), II *Texts in Transliteration* (129 – 204) i III
*Cuneiform Selections – Paradigms – Glossary – Indices – Addi-
tions and Corrections – Bibliography* (205–361) zawiera nastę-
pujące rozdziały:

W części pierwszej: r. I wprowadzający (kilka uwag do-
tyczących tekstów ugaryckich i samego podręcznika); r. II –
system wydania tekstów i ich numeracji z załączoną tabelą,
podającą miejsce i czas pierwszego wydania każdego tekstu
(s. 4–11); r. III–alfabet (z załączoną tabelą (s. 11–15); r. IV–
ortografia (porusza kwestie: brak znaków samogłoskowych,
potrójne alef, różne warianty liter, konfuzja liter na skutek
ich podobieństwa, s. 15 – 22); r. V – fonetyka (konserwa-
tywizm języka ugaryckiego dotyczący spółgłosek, redukcja dyf-
tongów, harmonia samogłosek, ślady mimacji itp., s. 22 – 29);
r. VI – zaimki (zaimki osobiste niezależne, sufiksy zaimków,
zaimek pytajny i względny itd., s. 30 – 34); r. VIII – liczebnik
(liczebniki główne, porządkowe, ułamki, s. 34–42); r. VIII–rze-
czownik (rodzaje, liczby, przypadki, stany, różne typy rzecz-
ownika, s. 42–54); r. IX – czasownik (czasy, *qtl-perfectum*, pra-
wo Bartha, *yqtl-imperfectum*, rozkaznik, imiesłowy, bezoko-

¹⁰⁾ Por. recenzje: G. R. Driver, »Bibliotheca Linguistica«, 1950,
14 n.; R. de Vaux, »Revue Biblique«, 57 (1950) 277; J. Friedrich,
»Orientalia«, 1950, 355 n.

licznik zależny i niezależny, passivum, konjugacje, różne typy czasowników, s. 54 – 75); r. X – przedimki (s. 75–83); r. XI – przysłówki (s. 83 – 86); r. XII – różne partykuły (s. 87 – 91); r. XIII – składnia i struktura poetycka (m. i. kwestie: system przypadków, porównanie przysłówków, aspekty czasownikowe, q t l, y q t l, konjugacje, parataksa, różne rodzaje zdań, forma poetycka, paralelizm, dystychy, trystychy, metryka, refreny, strofy, chiasm, porządek słów, analiza zdań poetyckich, s. 91–120); r. XIV – omawia stosunek ugaryckiego do innych języków semickich (s. 120 – 123); r. XV – to teksty w transkrypcji opublikowane w 1951 r. (numery 139 – 172, s. 124 – 128).

Część II: r. XVI – to teksty w transkrypcji opublikowane w latach 1929 – 1947 (s. 129 – 190); r. XVII – klasyfikacja tekstów i ich pokrewieństwo literackie (s. 191–204).

Część III: r. XVIII – wybór tekstów w klinowym piśmie alfabetycznym (zawiera fragmenty tekstów z cyklu Baala i Anat, legendy o królu Keret, oraz część tekstu Aqht, s. 205–220); r. XIX – to paradygmaty (s. 221 – 229); r. XX – słownik (s. 230 – 341); r. XXI – indeksy (s. 342 – 350); r. XXII – uzupełnienia i korektury (s. 351 – 358); r. XXIII – wskazówki bibliograficzne (s. 359–361).

4. Oto w streszczeniu niektóre kwestie omawiane przez autora:

Tabliczki z Ras Szamra pochodzą z XIV w. prz. Chr., ale jeśli chodzi o teksty literackie, to powstały one z tradycji ustnej, a więc ich kompozycja jest jeszcze wcześniejsza (§ 1 2).

Materiał lingwistyczny, jaki dają teksty z Ras Szamra, tyle wnosi nowego światła do semitystyki, że »wcześniej czy później zajdzie konieczność zrewidowania prawie każdej sekcji *Grundriss* (Brockelmanna).¹¹⁾ Dla historii kultury *Ugaritica* są jeszcze ważniejsze, bo kultura i literatura ugarycka powstała na skrzyżowaniu wpływów świata babilońskiego

¹¹⁾ Chodzi o gramatykę porównawczą języków semickich, której syntezę dał C. Brockelmann, *Grundriss der vergleichenden Grammatik der semitischen Sprachen*. 2 Bände. Berlin 1908.

i egejskiego, kananejskiego i anatolijskiego, w przełomowym okresie starożytnego Wschodu: w epoce Amarny (§ 1.4).

Ponad trzy czwarte tekstów ugaryckich możemy dziś przetłumaczyć całkowicie poprawnie. W miarę przybywania nowych tekstów i przy dokładniejszej analizie znanych obecnie niejasności w tekstach będą stopniowo usuwane. W interpretacji tekstów wielkie usługi oddają studia porównawcze nad językami semickimi i literaturą ludów starożytnego Wschodu: Hebrajczyków, Babilończyków, Egipcjan, Hetytów, a nawet Greków (*Iliada i Odyssea*) (§ 1.7).

Dwa teksty z Ras Szamra (nr 320 i 401) podają alfabet ugarycki, który w transkrypcji wygląda następująco. Podobieństwo do kolejności liter w alfabecie hebrajskim jest oczywiste; alfabet ugarycki zaczynał się na a (tj. 'a, odpowiednik hebrajskiego *alef*) i kończył się jak hebrajski na t (*tau*) (§ 3.1). Ostatnie 3 litery: i u ś, są dodatkiem i przeznaczone były do pisania tekstów w językach obcych (w huryckim względnie w akadyjskim) (§ 3.2).

Zachowany porządek liter w alfabecie ugaryckim ma znaczenie dla ustalenia czasu powstania pisma alfabetycznego. Okazuje się, że porządek liter w alfabecie ugaryckim jest wcześniejszy niż w alfabecie fenicko-hebrajskim i pod względem typologicznym i chronologicznym. Dowodów na to dostarczają litery na wyrażenie spółgłosek, których język hebrajski (ani fenicki) już nie posiada: ch, dh, gh, ź, th. Gdyby Ugarytyjczycy wzięli porządek alfabetu z pisma hebrajsko-fenickiego, nie posiadającego tych liter, umieściliby je jako dodatkowe na końcu alfabetu lub obok liter pokrewnych spółgłosek, gdy tymczasem miejsce ich w alfabecie jest przypadkowe. Łatwo zaś wytłumaczyć zniknięcie liter ch, dh, gh, ź, th w alfabecie fenicko-hebrajskim. W języku bowiem fenickim i hebrajskim zaczęto z czasem wymawiać h jak h, d jak z, g jak z jak s, t jak s. W ten sposób powstały dwie serie liter na oznaczenie tych samych spółgłosek. Jedna seria, jako zbędna, znikła z pisma i z alfabetu. Ciekawe jednak, że jeśli chodzi o literę na oznaczenie spółgłoski sz (*szin*), to w alfabecie feni-

cko-hebrajskim pierwotna litera na wyrażenie tej zgłoski (odpowiadająca ugaryckiej literze sz, w alfabecie położonej między literą k i l) zanikła, a zachowała się litera, która dawniej służyła na oznaczenie spółgłoski th, jak to wynika z położenia jej w alfabecie, które odpowiada położeniu ugaryckiej litery th (§ 3 2).

Gordon uważa, że potrójne *alef*: a, i, u, (= 'a, 'i, 'u) powstało z potrzeby transkrypcji wyrazów huryckich, względnie akadyjskich, w których to językach samogłoska mogła stanowić sylabę (§ 4.4). Można by zgodzić się z tym, gdyby znaki a, i, u zawsze oznaczały sylaby: 'a, 'i, 'u; w pewnych jednak wypadkach wydaje się, że samogłoska znaku *alef* nie odnosi się do sylaby, którą reprezentuje, ale do następnej, np. *ulp* »mistrz« zgodnie z bebrajskim należałoby normalizować: 'allup-; *ibr* »bawół«: 'abbir-; *uhya* »mój brat«: 'ahúya (por. *ugar. ah* »brat«) itd.¹²⁾ Gordon tego rodzaju wyrazy normalizuje: 'ullúp-, 'ibbîr-, 'uhúya (§ 5, 18), uważając je za przykłady harmonii samogłosek.¹³⁾ Jednakże istnienia harmonii samogłosek w języku ugaryckim mogłyby dowieść tylko teksty sylabiczne, które jak dotąd pod tym względem milczą.¹⁴⁾

5. Teksty ugaryckie dają tyle materiału lingwistycznego, że zaświadczył on już większość różnych form elementów gramatyki, np. zostały odnalezione prawie wszystkie formy zaimka osobistego w stanie niezależnym. Dzięki często spotykanej konstrukcji w q t l' n k w inskrypcji z Karatepe możemy w analogicznej konstrukcji z Ras Szamra rozpoznać zaimek 3 osoby liczby mnogiej: *hm* »oni«, w n g s *hm* »i spotkali oni«. Nie znaleziono jeszcze dotąd form zaimka osobistego 1 osoby liczby podwójnej i mnogiej (w stanie niezależnym) (§§ 6 1 – 17).

¹²⁾ Zob. U. Cassuto, *Le tre alef dell' alfabeto ugaritico*; »Orientalia«, 16 (1947) 466 nn.

¹³⁾ Inne przykłady harmonii samogłosek według Gordona: *Udm.* hebr. 'Edom; *urbt* »okno«: hebr. 'arubah; *irby* »szarańcza: hebr. 'arbeh.

¹⁴⁾ W przytoczonym przez Gordona przykładzie: [Tur-m u] lu-pi (Ch. Virolleaud, »Revue d'Assyriologie«, 38 (1941) 11 w. 11) z powodu uszkodzonego tekstu nie wiadomo jaka jest samogłoska: u czy a.

Ciekawym zjawiskiem językowym jest to, że ugaryckie liczebniki główne od 2 do 10 bez końcówki -t mogą być używane i dla rodzaju żeńskiego (§ 7.5), czego nie spotykamy w innych językach semickich. Interesującym jest również to, że liczba podwójna zastępować może liczebnik »dwa«, np. tqlm »dwa sykle«, btm »dwie córki« (§ 7.4).

Rzeczownik (i przymiotnik) ugarycki rozróżnia 2 rodzaje (męski i żeński), 3 liczby (pojedynczą, podwójną i mnogą), 3 przypadki (mianownik, dopełniacz, celownik) i 2 stany (niezależny i zależny, § 8.1).

W żadnym innym języku semickim nie jest tak często używana liczba podwójna jak w ugaryckim. Mogą jej użyć wszystkie rzeczowniki, nawet te, które odnoszą się do przedmiotów nie stanowiących naturalnych par, a więc nie tylko 'nm »oczy«, qnm »(dwa) rogi«, ale i thlhm »dwa stoły«, qrtm »dwa miasta« (§ 8.5).

Końcówką liczby mnogiej większości rzeczowników rodzaju męskiego jest -*uma* (mianownik), -*ima* (dopełniacz-celownik) (§ 8.7). Końcówka ta znajduje swój ścisły odpowiednik w języku hebrajskim (-*im*), w opozycji do wszystkich innych języków semickich.

Ugarycki podobnie jak hebrajski zachował tylko nieliczne ślady mimacji (§ 5.19; 8.2').

Semicki system werbalny zawiera do dziś wiele niejasności. Co do ugaryckiego sytuację komplikuje jeszcze bardziej brak znaków samogłoskowych w piśmie. Dużą usługę dają tu jednak znaki potrójnego *alef* (§ 9.1).

Jak dotąd w Ugarit zaświadczona jest tylko forma *qatila* perfectum: *lik* »posłał« = *la'ika*, *sil* »pytał« = *sa'ila*; nie spotyka się natomiast formy *qatala* (§ 9.3).

Czasowniki kończące się na *alef* wykazują, że imperfectum (*yqil*) występuje w 3 typach: 1. *yaqtulu* (np. *wtbu* »i ona wchodzi«), 2. *yaktula* (*iqra* »wzywam«) i 3. *yaqtul* (np. *ymsi* »znajduje, osiąga«) (§ 9.7).

Ugarycki, jak hebrajski, posiada dwa bezokoliczniki, zależny i niezależny (§ 9, 21–26).

Jak dotąd w tekstach ugaryckich zaświadczone są następujące konjugacje: 1. *qal* (Gordon używa własnej terminologii: G = *ground steam*), 2. *aftal* (*qal* z infigowanym t, Gordon: Gt), 3. *nifal* (N), 4. *piel* (D = *with doubled second radical*), 5. *piel* z prefigowanym t (tD; por. hebr. *hitpael*), 6. *pilpel* (Gordon: R = *reduplicated*), 7. konjugacja ze wzdłużoną (*lengthened* = L) samogłoską po pierwszej spółgłosce rdzennej (por. hebr. *pôlel*), 8. *Szafel* (S), 9. *safel* z infigowanym t (St; por. hebr. *histafel*) (§§ 9.28 – 36).

Ciekawą właściwością języka ugaryckiego jest to, że przedimki *b*, *l* (= hebr. *b^e*, *l^e*) mogą mieć przeciwne, zdawałoby się wykluczające się nawzajem znaczenia: *b* znaczy niekiedy »do, ku«, lub też »od«; podobnie *l* może znaczyć: »do, dla«, lub też »od, ex (§ 10.1).

Jedną z cech, która zbliża ugarycki do hebrajskiego, jest używanie sufiksu -h (= ah): *smmh* »ku niebu«, *arsh* »ku ziemi« (§ 11.1).

W XIII rozdziale o składni oparł się Gordon na pionierskiej pracy C. Brockelmann¹⁵⁾ podobnie jak w *Ugaritic Handbook*, ale materiał ten poddał rewizji, wiele zmienił i uzupełnił. Omawia tu jasno i zwięźle niektóre właściwości syntaktyczne języka ugaryckiego i użycie różnych elementów gramatyki w zdaniu. Słusznie też dużo miejsca poświęca strukturze poetyckiej, bo przecież dwie trzecie tekstów ugaryckich to utwory poetyckie. To wnikliwe zanalizowanie i omówienie elementów poetyki ugaryckiej: paralelizmu, styków, metryki, refrenów, strof itp. jest cenne dla egzegety zajmującego się księgami poetyckimi Starego Testamentu.

6. Ugarycki zachował bogatszy system spółgłosek niż np. hebrajski. Pod tym względem zbliża się on do arabskiego; niektóre cechy znów, jak przejście nagłosowego *waw* w *jod*, występowanie podwójnej formy zaimka »ja«: *an*, *ank*, liczba mnoga na końcówkę -m, zbliżają język ugarycki do grupy

¹⁵⁾ C. Brockelmann, *Zur Syntax der Sprache von Ugarit*, »Orientalia«, 10 (1941) 223–240).

kananejskiej. Ale nie brak też cech, które go różnią od tej grupy: brak przejścia samogłoski *a* w *o* (por. hebr. *ga'ôn* »wspaniały«: ugar. *gan* = *ga'ân*; hebr. *'ôr* »światło«: ugar. *ar*), kauzatyw na *s-* (*szafel*, w przeciwstawieniu do hebr. na *h-*: *hifil*) i wiele innych. Biorąc pod uwagę jedno i drugie cechy, Gordon dochodzi do wniosku, że ugarycki jest odrębnym zachodniosemickim językiem (§ 14.9). Można jednak dyskutować, czy język ugarycki nie należy do grupy kananejskiej. Mógł on oddzielić się bardzo wcześnie od pnia kananejskiego, gdy jeszcze zachowany był pełny system prasemickich spółgłosek, które języki kananejskie po oddzieleniu się od ugaryckiego zredukowały. Podobnie przejście *â* w *ô* można uważać za późniejszą innowację kananejską. Inne różnice nie mają wielkiego znaczenia i dadzą wytłumaczyć się jako uboczności dialektyczne.

Na kananejskie pochodzenie Ugartyjczyków wskazują wyraźne aluzje tekstów legendarnych. Fakt zaś, że alfabetyczne teksty klinowe poza obrębem Ras Szamra odnaleziono tylko w Palestynie, ma też swoją wymowę.

Teksty zamieszczone przy końcu I części były opublikowane przez Ch. Virolleauda jako *editio princeps* w »Syria«, 28 (1951). Są to przeważnie drobne teksty administracyjne, niektóre bardzo uszkodzone. Teksty z części II *Ugaritic Manual* są reprodukcją tekstów z *Ugaritic Handbook*. Są tu zebrane wszystkie teksty wydane w latach 1929 – 1947

Transkrypcję tekstów opierał Gordon nie na oryginałach, ale na kopiach wydawców. Teksty jednak, w których podejrzewał fałszywe odczytanie, sprawdzał w oryginale.

W oznaczaniu tekstów zastosował Gordon własny system numeracji. Numery od 1 do 299 przeznaczył dla tekstów, które są wydane, względnie będą wydane w czasopiśmie »Syria«, przy czym kolejność numerów tekstów jest zgodna z chronologiczną kolejnością ich wydania. Numery 300 – 399 zarezerwowane są dla tekstów publikowanych w »Revue d'Assyriologie« (dotąd 36 tekstów), numery 400 – 499 dla różnych

innych publikacji (dotąd 2), numery zaś 500 – 599 przeznaczone są dla tekstów w ugaryckim piśmie klinowym, znalezionych poza Ugarit (dotąd znaleziono 2 takie teksty, oba w Palestynie, nr 500 w Beth Szemesz, nr 501, na górze Tabor) (§ 2.2).

Dłuższe teksty epickie zaopatrzone są w specjalne sygły: *Aqht*, *Krt*, *'nt*.

Wydanie tekstów jest nadzwyczaj staranne: gdy właściwe odczytanie tekstu nie budzi żadnej wątpliwości, tekst drukowany jest kursywą, litery o niepewnej lekcji zaznaczone są zwykłym drukiem, miejsca uszkodzone, względnie restytuowane ujęte są w nawias kwadratowy. Zaznaczone są również omyłkowe dodatki i opuszczenia skrybów.

Wszystkich tekstów, wydanych w *Ugaritic Manual* jest 213. Z tego niektóre są bardzo drobne, liczące od jednego do kilku wierszów, wiele też jest bardzo uszkodzonych, ale są również teksty wielkie, liczące setki wierszów, dość dobrze zachowane.

Wybór alfabetycznych tekstów klinowych, zamieszczony w części III, ma na celu zapoznać studiującego z odczytaniem oryginalnego tekstu, co może być przydatne dla odszukiwania i poprawiania błędnych lekcji, powstałych przez pomieszanie podobnych liter.

Paradygmaty (s. 221 – 229), częściowo normalizowane, pozwalają jednym rzutem oka objąć fleksję i najważniejsze elementy gramatyki ugaryckiej.

Słownik obejmuje wszystkie wyrazy spotykane w tekstach już opublikowanych i przygotowanych do druku. Wyrazy uporządkowane są alfabetycznie według pierwiastków, o ile pierwiastek jest znany. Przy wyrazach rzadkich lub zagadkowych podane są wszystkie miejsca, w których one występują, przy innych tylko wybór. Huryckie wyrazy autor opuszcza, z wyjątkiem tych, które są ważne dla zrozumienia tekstu ugaryckiego. Dla ustalenia znaczenia i etymologii wyrazu autor przytacza odpowiednie słowa z różnych języków semickich, a niekiedy i z egipskiego.

7. Całość dzieła pod każdym względem jest wzorowa, Uwzględnia ono najnowsze wyniki badań, daje informacje krytyczne w sposób jasny i zrozumiały.

Co do niektórych szczegółów gramatyki czy słownika można mieć inne zdanie, ale to są raczej drobiazgi. Wyrazów huryckich nie należałoby opuszczać ze słownika. Zresztą nie wiadomo czy np. wyraz *athm* (opuszczony w *Ugaritic Manual*) jest hurycki, jak też na pewno nie wiadomo czy tekst 27 (bardzo uszkodzony), w którym ten wyraz spotyka się kilka razy jest na pewno hurycki. Najprawdopodobniej wyraz *athm* jest odpowiednikiem hebrajskiego 'aszam »ofiara za występki«.

Można wątpić, czy wyraz *grn*, od którego w znacznej mierze zależy interpretacja tekstu *Aqht*, znaczy *threshing floor*, boisko do młócenia, bo jakoś nie bardzo znaczenie to odpowiada kontekstowi.

Nie wiadomo dlaczego nie chce autor przyjąć dla wyrazu *ynt* znaczenia »gołębie«, jakie to znaczenie przyjął dla tego wyrazu już P. Dhorme,¹⁶⁾ który pierwszy tłumaczył tekst nr 1. Znaczenie to najzupełniej zgadza się z kontekstem: *dqt t' ynt t'm* »drobne bydło« (*dqt*) na ofiarę (*t'*), gołębie na ofiarę (*t'm*, liczba mnoga).

Wyraz *śśw*, *ssw* »koń« jest pożyczką z indoirańskiego, ale zdaje się nie od wyrazu odpowiadającego sanskryckiemu *aśva*, perskiemu *asp* »koń«, jak przyjmuje autor, ale raczej od aryjskiego *śišu* »młode (zwierzę), źrebak«.¹⁷⁾

Trochę niewygodne jest to, że trzeba szukać znaczenia wyrazów pochodnych pod hasłem źródłosłowu; praktyczniej byłoby podać pochodzenie na swoim miejscu według porządku alfabetycznego.

Szkoda, że nie udało się umieścić w *Ugaritic Manual* tekstów znalezionych w 1952 r., wśród których, jak komunikuje Ch. Virolleaud (»Syria«, 30 (1953) 187) znajduje się 3 dokumenty prawnicze, oraz tekstów z kampanii z r. 1953.

¹⁶⁾ P. Dhorme. Art. cyt. »Revue Biblique«, 40 (1931) 32 – 56.

¹⁷⁾ Por. L. Koehler – W. Baumgartner, *Lexicon in Veteris Testamenti Libros*, Leiden 1953. *Sub voce: sus*.

Szkoda również, że nie dało się dołączyć do *Ugaritic Manual* przygotowanej do druku konkordancji.

Jeśli można mieć jakieś postulaty co do ewentualnego przyszłego wydania, to byłyby następujące, mianowicie, aby dać obok tekstu ugaryckiego tłumaczenie i zaopatrzyć je w krótki aparat krytyczny i komentarz. Wskazanym byłoby też szersze uwzględnienie bibliografii, która mogłaby obejmować ważniejsze przynajmniej pozycje od r. 1945, tj. od czasu wydania dzieła R. de Langhe'a¹⁸⁾ które jak wiadomo zawiera kompletną bibliografię dotyczącą tekstów ugaryckich do r. 1945.

Ugaritic Manual jest niezbędny dla każdego semitysty i biblisty. Biblista, posługując się tym podręcznikiem, znajdzie w tekstach ugaryckich kopalnię dla egzegezy biblijnej. Zajmujący się księgami poetyckimi Starego Testamentu muszą wprost zajrzeć do *Ugaritic Manual*, gdzie szeroko omówiona jest ugarycka struktura poetycka, która wskazuje zadziwiające podobieństwo do struktury Psalmów, czy innych ksiąg poetyckich.

Ugaritic Manual stanie się jeszcze bardziej potrzebny dla biblisty, gdy prace archeologiczne odkryją nam w Ras Szamra nowe teksty religijne, prawnicze lub historyczne, co jest zupełnie możliwe, gdyż mimo 26 lat dzielących nas od pierwszego odkrycia, prace nad odkopaniem miasta można uważać za stadium początkowe, i nie wiadomo jakie tam jeszcze niespodzianki się kryją.¹⁹⁾

Ks. Edward Kwiatosz

En marge du livre de C. H. Gordon, *Ugaritic Manual*, Roma 1955. (Analecta Orientalia 35).

L'auteur de l'article présente l'importance des textes ugaritiques du Ras Schamra pour l'Ancien Testament. Sur ce fond le livre de C. H. Gordon apparaît indispensable comme introduction dans le domaine des recherches bibliques, peut être utilisé jusqu'au présent.

¹⁸⁾ R. de Langhe, *op. cit.*

¹⁹⁾ Na skutek trudności technicznych, transliteracji nie można było oddać bardziej precyzyjnie.